

Turgenjeva. Pri teh raziskavah moti samo to, da ne opredeli dovolj jasno strukturnih ravni analize in da se omeji predvsem na semantiko ter deloma pragmatiko kompozicijske zgradbe, zapostavlja in celo opušta pa sintagmatiko. Kljub tej pripombi je treba zapisati, da Štefan Barbarič na temelju stvarne analize zvez in vzporednic ter rezultatov, ki mu jih je dal kritični prikaz obravnavanaj Turgenjeva v slovenski publicistiki in literarni kritiki /od F. Celestina do Štreklja in Ivana Cankarja/, dospe do spodbudne sinteze, ki jo razgrinja sklepno poglavje razprave – *Literarnoteoretske perspektive*.

Za pričujoči prikaz Barbaričeve razprave je najbolj spodbudna avtorjeva ugotovitev, da si »literarna veda v svoji razviti fazi nujno ustvarja kritičen odnos do estetskih teorij in teoremov« in da »od njih sprejema toliko in tisto, kar ji omogoča globlje prodore in razširja poglede, nikakor pa se jim a priori ne podaja«. – Barbariču je uspelo, da je z ideološko neobremenjeno in literarnozgodovinsko stvarno raziskavo napisal delo, ki po eni strani omogoča nadaljnje raziskovanje mesta in vloge I. S. Turgenjeva v razvoju slovenske literature in kulture, po drugi strani pa spodbuja in opozarja na številne naloge, katerih rešitev zahteva sodobno primerjalno raziskovanje odnosov in sodnosov med slovensko in rusko literaturo.

Aleksander Skaza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

KNJIŽNI JEZIK

Časopis za jezikoslovje *Knjižni jezik* (Književni jezik), ki ga izdaja Inštitut za jezik in književnost v Sarajevu, pri njegovi pripravi pa sodeluje tudi Oddelek za južnoslovanske jezike sarajevske Filozofske fakultete, je edini jezikoslovni časopis v BiH. Tako kot prvi bosansko-hercegovski jezikoslovni časopis *Vprašanja sodobnega knjižnega jezika* (Pitanja savremenog književnog jezika, 1949–1957), je tudi *Knjižni jezik* (izhaja od leta 1972) univerzalno lingvistično glasilo. Čeprav je njegova koncepcija naravnana zlasti v obravnavo treh za srbohrvatistiko prioritarnih tematskih področij (teorija nastanka, razvoja in bistva knjižnih jezikov, obravnava knjižnega jezika v srbohrvaškem jezikoslovlju, zgodovinski vidiki pri proučevanju srbohrvaškega knjižnega jezika), mora hkrati posegati še v problematiko, ki zadeva dvig jezikovne kulture, skrb za čistost in pravilnost knjižnega jezika, vprašanje rabe jezika v šoli in sredstvih javnega sporočanja, ocene pomembnejše domače in tuje jezikoslovne literature in obveščanje o jezikoslovnih srečanjih pri nas in na tujem. Naštetá tematska področja so obravnavana v treh rubrikah: Razprave in članki, Jezik v praksi, Zapiski in poročila. Oglejmo si posamezne številke:

1. *Knjižni jezik, 1984, 1* je vsebinsko zelo enotno koncipiran, skoro v celoti je posvečen skladnji. Tako Vlado Sučić v razpravi *Osnovni slovnični morfem za prepoznavanje preddobnega dejanja* časovnega odvisnika v francoskem in srbohrvaškem jeziku primerja franc. veznik *après que* s srhb. nakon što, pošto. Avtorju je dejanje časovnega odvisnika preddobno oz. zadobno glede na to, ali je uresničeno pred dejanjem (stanjem, potekom) glavnega/nadrednega stavka ali po njem. Tako avtorjevo stališče je novost v francoski sintaktični literaturi, saj je tu običajna delitev veznikov na preddobne ali zadobne glede na časovni položaj dejanja (stanja, poteka) glavnega/nadrednega stavka. Ker je razprava pisana s stališča francoskega jezika (avtor je romanist), je v nadaljevanju natančneje opredeljen veznik *après que*. Obsežno ponazarjalno gradivo je iz francoskega in srbohrvaškega leposlovja (Andrić, Krleža, Camus, Proust, Stendahl).

V razpravi *O veelniku v sodobnem srbohrvaškem jeziku* Sreto Tanasić na osnovi analize rabe veelnika v proznih delih sodobnih srbohrvaških piscev pokaže nekatere lastnosti te glagolske oblike:

1. Glagoli *gaditi se*, *ticati se*, *svidati se*, *dogadati se*, *boljeti*, *zanimati* (spisek ni popoln) se ne morejo rabiti kot veelniki zaradi svojih besedoslovno pomenoslovnih lastnosti.
2. Glagoli *moči*, *morati*, *htjeti*, *smjeti*, *umjeti*, *trebati* tvorijo veelnik z drugimi glagolskimi oblikami (npr. *sedanjik*).

3. Trdilni velebnik je pogostejši od zanikanega. Razlog je v možnosti, da se pomen, ki ga izraža zanikani velebnik, lahko izrazi še na druge načine (s trdilnim velebnikom, s sedanjikom glagolov moči, morati, smjeti, lahko tudi s pomeni nekaterih glagolov, npr. prekiniti, zabranjivati).

4. Pogostejša je raba prostega zanikanega velebnika (npr. ne boj se) kot opisnega zanikanega velebnika (1 tip: nemoj + nedoločnik, 2 tip: nemoj + da + sedanjik). Avtor opaža začetek v delitvi rabe prostega in opisnega zanikanega velebnika, kajti opisni zanikani velebnik naj bi pogosteje izražal omiljeno prepoved, prosti zanikani velebnik pa strožjo/strogo prepoved.

V rubriki Jezik v praksi je objavljena daljša študija Sava Pujića Terminološke dvojnosti v osnovnošolskih učbenikih prirodoписа in njihovo odražanje v učenčevem spominu. To je analiza glasoslovnih, oblikoslovnih, skladslovnih in besedoslovnih sopomenskih poimenovanj iz prirodopisnih osnovnošolskih učbenikov, napisanih pred približno desetimi leti. Leta 1971 je bil v Sarajevu Simpozij o jezikovni strpnosti in eden od sklepov je bila zahteva po uvajanju sinonimnih strokovnih terminov v učne knjige na področju BiH, ker bo na ta način omogočeno učencem vseh stopenj lažje razumevanje srbohrvaške strokovne literature. Tudi pisci prirodopisnih učbenikov so ta sklep upoštevali. Hkrati pa je ta študija ocena testiranja, ki naj bi pokazalo stopnjo znanja sopomenskih poimenovanj pri učencih na zaključku osnovnošolskega šolanja. Rezultati testiranja so pokazali, da obvladovanje večjega števila terminoloških enot zahteva dodaten napor učencev, in bi gotovo bili boljši, če bi avtorji učbenikov pri uvajanju sopomenskih poimenovanj upoštevali naslednja merila:

1. Učenci naj aktivno obvladajo po eno poimenovanje za vsak pojem ali predmet.
2. Učbenik naj ob poimenovanju, ki je najbolj v rabi v BiH, upošteva tako sopomenko, ki prevladuje vsaj v eni republiki na srbohrvaškem jezikovnem območju (npr. riža-pirinač, mrkva-šargarepa).
3. Pri uvajanju sopomenk naj se avtor izogiba narečnim, zastarelim, starinskim in metaforičnim poimenovanjem.
4. Nepotrebno je uvajanje veččlenskih sinonimnih poimenovanj (npr. nektar-slatki sok-slatka tečnost-medni sok-cvjetni sok), avtor naj rabi dvočlensko.
5. Uvajanje terminoloških sopomenk naj bo postopno. Učenci nižjih razredov naj spoznavajo poimenovanja, znana iz splošno rabljenega besedja (npr. hljeb-kruh, lijeha-gredica), v višjih razredih pa naj se dodajajo manj znane, neznane in ozko strokovne terminološke enote (npr. mrkva-šargarepa, karfiol-cvjetača, malokrvnost-anemija). V rubriki Zapiski in poročila poročila Jasmina Grkovića o študiji Láslzá Deszójá Typological studies in old serbo-croatian syntax (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982), Aleksander Đukić o knjigi Aleksandra Perića Savremena nauka o jeziku – generativna sintaksa i semantika (Svetozar Marković, Beograd 1983), Darija Gabrić-Bagarić o razpravi Milana Mogaša in Josipa Vončine Salo debeloga jera libo azbukoprotres Save Mrkalja (Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 58, Zagreb, 1983).

2. *Knjižni jezik, 1984, 2* – V rubriki Razprave in članki piše Snežana Bilbija o Anaforičnih možnostih nekaterih jezikoslovnih sredstev v sodobnem srbohrvaškem jeziku. Avtorica jezikovna sredstva, ki ponavljajo pomene ali pa spominjajo na vsebino predhodnega sobesedila, deli na glasoslovno uresničene in glasoslovno neuresničene oblike (proforms, null proforms). V nadaljevanju so podana glasoslovno uresničena anaforična sredstva (edn. in množ. os. zaimki za 3. os., kazalni zaimek to, prislov tako, zveza glagola učiniti/uraditi + to/tako/isto) in glasoslovno neuresničena (eliptična in neeliptična) anaforična sredstva in dodani načini izražanja anaforičnih funkcij, kar je ponazorjeno z zgledi iz sodobnega srbohrvaškega knjižnega jezika.

Stanimir Rakić v razpravi Razdelitev sklanjatev in pogoji končne nezvenečnosti v srbohrvaškem jeziku predvideva, da obstaja zveza med zvenečnostjo končnega soglasnika in delitvijo sklanjatev ter odgovarjajočih spolov v srbohrvaščini. Avtor formuliira tudi pravilo končne izgube zvenečnosti, ki bi bila posebej uporabna pri klasifikaciji prevzetih besed.

V razpravi Pripovedna funkcija aorista v književnem delu Izaka Samokovlje analizira Stevan Stefanović pogostost rabe tega glagolskega časa (najpogostejša je njegova raba v besedilih, nastalih med leti 1927 in 1929), njegov pomen (poveden), funkcijo (dinamizira besedilo, povečuje živost pripovedovanja in ekspresivnost povedanega), način rabe (stoji v nizu, ne posamič), aorist v zvezi (pogosto s predlogi, kar povečuje dinamičnost, živost) in rabo aorista glede na glagolski vid (avtor je evidencial samo nedovršnike smjeti, znati, zapomagati, pisati, moči, htjeti in dvidovski biti, čuti, kazati) v tem času, ker pač aorist navadno tvorijo nedoločniške osnove dovršnikov).

V rubriki Jezik v praksi je Milivoje Minović v članku Izbira slovnice teorije za potrebe pouka kritičen do načrta skupnih programskih osnov za pouk maternega jezika in književnosti v osnovnem in srednjem usmerjenem izobraževanju v SFRJ, Danko Šipka pa piše O pisanju anglistov rock and roll in rent a car v srbohrvaškem jeziku; zavzema se za popolno govorno in pisno udomačitev obeh prevzetih besed.

V Zapiskih in poročilih ocenjuje Miloš Okuka monografijo Marije Dejanove Funkcionalni razvoj nedoločnika v srbohrvaškem jeziku (v primerjavi z bolgarščino), Nevenka Gošić poroča z znanstvenega srečanja o zgodovinski dialektologiji, Jasna Hadimejić pa o peti jugoslovanski onomastični konferenci.

3. *Knjižni jezik, 1984, 3* – prinaša razprave z znanstvenega srečanja Jezik in nacionalni odnosi, ki je bil 26. in 27. aprila v Sarajevu. Ranko Bugarski v razpravi Jezik in narod piše o ideološki, zgodovinski in teoretični povezanosti jezika in naroda in meni, da so zveze jezika in naroda v zgodovinskem razvoju različne, ker so odvisne od številnih dejavnikov, vplivov, razvojev. Zato ni univerzalnega obrazca za ta odnos, vsak primer zahteva razlago v svojem enkratnem zgodovinskem in družbenem sobesedilu. Asim Peco v razpravi Naš jezik in njegovo ime piše o nastanku in razvoju poimenovanja srbohrvaški jezik. Josip Baotić se v razpravi Srbohrvaški knjižni jezik, norma in variante kritično opredeljuje do še vedno prisotnega teoretičnega gledanja na srbohrvaški knjižni jezik kot na jezik, ki je na stopnji abstrakcije le en sam, medtem ko v praksi deluje kot dve varianti, ki imata vsaka zase lastnosti knjižnega jezika. Avtor je nasprotno mnenja, da je srbohrvaški jezik knjižni jezik štirih socialno-kulturnih skupnosti, ki ga označuje enakost v različnosti (dve abecedi, dva izgovora, bogato razvita sinonimija) in da je osnovni princip norme knjižnega jezika, kjer uporabniki izbirajo med jezikovnimi sredstvi, princip elastične stabilnosti. V razpravi O sistemu in normi v knjižnem jeziku Vladimir Anić ugotavlja, da so se pri normiranju srbohrvaškega knjižnega jezika ob konkretnem rezultatu (ustaljen, stabilen, normiran jezik) tudi minimalizirali jezikovni problemi, se mešali tipi znanja in so se pokazale pomanjkljivosti v razumevanju knjižnega jezika.

Drago Čupić je v svojem prispevku Srbohrvaška knjižnojezikovna norma in njen družbeni kontekst mnenja, da je potreben nov skupni srbohrvaški oz. hrvaškosrbski pravopis, ker je stari iz leta 1960 zastarel in ne razrešuje dovolj uspešno nekaterih sklopov jezikovnih problemov (transkripcija prevzetih besed, zlasti lastnih imen; raba velike začetnice v različnih poimenovanjih), za tudi zato, ker srbohrvaški knjižni jezik ne spada med tiste jezike, ki vprašanj jezika ne rešujejo s pravopisi, ker imajo dovolj druge normativne literature. Podobno tudi Branislav Brborić v besedilu Srbohrvaški knjižni jezik v luči ustavnopravnih in sociolingvističnih opredelitev piše o potrebi po skupnih priročnikih in normiranju, skupnem imenu in skupnih telesih, ki naj bi reševala tekoča vprašanja srh. knjižnega jezika. Miloš Okuka v razpravi Jezikovna politika in njeno izražanje pri nas razmišlja o potrebi po zavestnem delovanju na jezik in na jezikovno rabo vseh dejavnikov družbe in ugotavlja, da še ni izoblikovana natančnejše določena jezikovna politika v okviru celotne srbohrvaške jezikovne skupnosti, čeprav se v novejšem času počasi oblikujejo sociolingvistični pogoji za medsebojno dogovarjanje, razumevanje in strpnost. V razpravi Srbohrvaške jezikovne variante in pouk meni Milorad Dešić, da bi bilo potrebno dati v učnih programih za osnovne in srednje šole primeren prostor variantam in izoblikovati didaktično-metodična navodila, ki naj odredjajo, kako naj se ta programska zahteva uresničuje pri pouku in kako naj se pišejo učbeniki. Avtor opaža, da je gradivo, na osnovi katerega učenec spoznava drugo varianto, le umetnostni jezik, upoštevati pa bi bilo treba tudi praktično sporazumevalni in publicistični jezik.

4. *Knjižni jezik, 1984, 4* – Začenja se z razpravo Srdana Jankovića Narod in knjižnojezikovna varianta, v kateri avtor najprej poda definicijo knjižnojezikovne variante Dalibora Brozovića (Variante so prilagoditev knjižnega jezika tradiciji in sodobnim potrebam narodov, opredeljenih kot socialno-etnične tvorbe. Zato se variante po pravilu pojavljajo v vseh narodnostno neenotnih knjižnih jezikih, Standardni jezik, Zgb. 1970, 35), ki je bila oblikovana v času, ko je bil fenomen knjižnojezikovne variantnosti šele v začetni fazi proučevanja. Od takrat pa so sociolingvistična proučevanja zajela številne zelo raznolike pojavne oblike knjižnojezikovne variantnosti (npr. variante francoskega knjižnega jezika v Evropi, Kanadi in bivših francoskih kolonijah, variante angleškega jezika v Vel. Britaniji in ZDA, švicarska in avstrijska varianta nemškega knjižnega jezika ter proces nastajanja dveh variant nemškega knjižnega jezika v obeh Nemčijah, primer srbohrvaškega jezika, ki je knjižni jezik štirih narodov v okviru ene države v štirih različnih socialno-kulturnih okoljih ter nasprotno primer narodnostno enotne Norveške z dvema knjižnima jezikoma) in zato avtor meni, da so osnovni dejavniki, ki vplivajo na oblikovanje knjižnojezikovnih variant razprostranjenost knjižnega jezika na

strnjenem ali nestrnjenem ozemlju, strukturiranost posameznega sociokulturnega okolja glede na narodnostno sestavo (enotna, neenotna) ter zgodovinski, kulturni in gospodarski razvoj in potrebe ter perspektive razvoja. Avtor svoje teoretične poglede na knjižnojezikovne variante podpira z rezultati novejših sovjetskih sociolingvističnih raziskav, zlasti upošteva kijevski krog. Bogdan L. Dabić v razpravi Privativni predponi ne- in bez- v slovanskih jezikih proučuje besedotvorno funkcijo členka ne in predloga brez v starocerkenoslovanskem, ruskem, srbohrvaškem, češkem in poljskem jeziku. V razpravi Turcizmi v funkciji imenovanja oseb v Dervišu in smrti in Mostu na Drini avtorica Remzija Hadžiefendić proučuje, kako I. Andrić in M. Selimović odvisno od pripovedne tehnike (zlasti pripovedne točke gledanja) uresničujeta poimenovanje oseb s turcizmi v obeh zdaj že klasičnih jugoslovanskih romanih. Ker je pripovedna točka gledanja obeh piscev različna (v Selimovićevem romanu je v središču derviš Ahmed Nurudin in je roman subjektivna drama, intimni zapis in prvi osebni, v Mostu na Drini pa je pripovedovalec oseba zunaj književnoumetniškega sveta, vsevidni in vsevedni opazovalec, opisovalec, kronist življenja ob Drini (Višegrad) in njenega mosta, je tudi poimenovanje oseb z imeni orientalskega izvora različno. Meša Selimović poimenuje svoje osebe s starimi, večinoma zastarelimi turcizmi (svet njegovega romana je muslimansko naselje v davnih časih) na več načinov. Z osebnimi imeni poimenuje glavnega junaka Ahmeda Nurudina in ljudi iz njegovega intimnega kroga, oblast, upravo in obrobne osebe pa z nazivi ali poklici, odvisno od tega, v kakšnem odnosu so do derviša oz. do nekoga, ki je v vlogi imenodajalca. Svet Mosta na Drini ni narodnostno enoten, tu živijo Židi, Srbi, Hrvati, »Cigani«, Čehi, Muslimani, Poljaki, Nemci, Madžari in so turcizmi zaradi narodnostne nemonolitnosti nacionalni signal. Andrić imenuje Muslimane glede na model kulturnega okolja, to je glede na njihov socialni izvor in glede na njihov položaj v hierarhiji Višegrada na več načinov, z narodnimi imeni, vzdevki, skrajšanimi imeni, nazivi, poklici, imenom in priimkom. Razprava Oblike sedanjika v jeziku Joanikija Pamučine je analiza rabe oblik sedanjega časa, kjer avtor razprave Ibrahim Čedić zapaža, da je sistem sedanjških oblik v Pamučinovem jeziku oblikovan pod vplivom rodnega narečja (vzhodnohercegovsko). V tem je J. Pamučina naslednik Vukovih idej, ki narodni jezik v funkciji knjižnega proglašajo za edini vzor.

V rubriki Jezik v praksi v članku Sklanjatev samostalnikov tipa loto in judo Danko Šipka ugotavlja, da so pri obeh prevzetih besedah kolebanja v rabi sklanjatvenih oblik. Čeprav normativni priročniki odrejajo, da loto in judo enako kot druge prevzete besede na kratki končni nenaglašeni-o v ednin-skem imenovalniku to imenovalniško končnico izgubita in jo nadomestita z odgovarjajočimi sklon-skimi končnicami (loto – lōta, judo – jūda : noktúrno – noktúrna), se v sredstvih javnega obveščanja rabijo oblike z ohranjenim končnim -o iz imenovalnika ednine (loto – lotoa, judo – judoa po tipu biró – biróa s končnim naglašanim -o, sl. biró – birója).

V rubriki Zapiski in poročila poroča Vlado Sučić o Slovnici sodobnega francoskega jezika (avtor Marko Papić, izdal Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1984), Ljiljana Stancić pa oceni Zgodbe o oblikah besed (avtor Miloš Okuka, izdal Zavod za udžbenike, Svjetlost, Sarajevo, 1984).

Jasna Honzak-Jahić
Filozofska fakulteta v Sarajevu